

Officielt, praktisk, strategisk

slægtskabets former og funktioner i middelalderens danske elite

Esmark, Kim

Published in:

Praktiske Grunde: Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab

Publication date:

2019

Document Version

Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):

Esmark, K. (2019). Officielt, praktisk, strategisk: slægtskabets former og funktioner i middelalderens danske elite. *Praktiske Grunde: Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab*, 3-4, 99-130.
[http://praktiskegrunde.dk/2019/praktiskegrunde\(2019-3+4g\)esmark.pdf](http://praktiskegrunde.dk/2019/praktiskegrunde(2019-3+4g)esmark.pdf)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@ruc.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Officielt, praktisk, strategisk: Slægtskabets former og funktioner i middelalderens danske elite

Kim Esmark

Official, practical, strategic: The forms and functions of kinship within the medieval Danish elite. For the ruling classes of medieval Denmark – just as for their contemporary counterparts in wider Europe – bonds of kinship constituted a social asset and structuring capital of prime importance. The kindred, however, was never a permanent, objectively defined group. In this article I explore the complexities of kinship strategies and family consciousness by way of a case study of “Hviderne”, an aristocratic family network from Zealand that came to dominate the 12th and 13th century domestic power field in the kingdom of Denmark. Applying Bourdieu’s twin notions of official and practical kinship to the empirical evidence relating to “Hviderne”, I seek to outline an interpretive framework for understanding the fuzziness and fluidity of aristocratic family structure in the high Middle Ages.

Keywords: High Middle Ages, Denmark, Bourdieu, official kinship, practical kinship, strategy, representation, field of power

Introduktion: Middelalderslægtens historiografiske mutation

Hvad enten de har en erhvervsmæssig basis som i vores samfund eller en slægtsmæssig basis som i før-kapitalistiske samfund, så findes grupper ikke færdiglavede i virkeligheden. Og selv når de præsenterer sig med den udstråling af evighed, der er adelsmærket for naturaliseret historie, er de altid produktet af et komplekst historisk konstruktionsarbejde [...].

Bourdieu, ”Hvad skaber en social klasse?”

Middelalderssamfundet var ifølge en længe rodfæstet forskningskonsensus i sin kerne et ’slægtssamfund’. Slægts- og familieband udgjorde ikke bare rammen om individers og grupper status og kulturelle identitet, de var også centrale komponenter i regulering af arv, ejendom og privilegier, politisk netværksdannelse, social og retlig sikkerhed, m.v. Også andre typer af sociale bånd havde selvsagt betydning og nogle af dem ville med tiden erstatte slægten som samfundets bærende struktur, men i middelalderen ville selv disse andre typer af bånd ofte imitere den matrix,

som slægten udgjorde (Guerreau 1980, 184-91; Althoff 2004, 62). Men hvem opfattede datidens mennesker subjektivt at 'være i slægt med' og hvordan formede og formedes slægtsfølelsen af praksis og sociale strategier? Det er hvad det skal handle om her.

Middelalderens familie- og slægtskabsstrukturer og deres transformationer over tid har helt tilbage til forrige århundredeskifte hørt til blandt de forskningsmarker, hvor historikere mest intensivt har trukket på og været under indflydelse af antropologi og sociologi – ofte ureflekteret eklekticistisk og somme tider tangerende "overexploitation" (Löfgren 1987, 18-19). Groft skitseret har den internationale middelalderforskning siden 1950'erne bevæget sig fra socialantropologisk inspirerede kortlægninger af slægtskabets *strukturer* og *funktioner* (primært i aristokratiet) og af disses evolution over tid, til mere *processuelt* orienterede studier med fokus på familie- og slægtsbåndes kompleksitet og måderne de blev oplevet, repræsenteret og ikke mindst anvendt af de fortidige aktører i levet praksis (stadig primært indenfor den sociale elite).¹ Resultatet er, at tidligere tiders velordnede portrætter af bestemte slægtsstrukturer og disses regelmæssige ændring over tid er blevet afløst af et mere grumset billede af overlappende og divergerende repræsentationer af slægtsbånd, slægtsnormer og måder at 'regne' slægt på.

Nogle af de nyere studier (f.eks. Barthélemy 1993; Le Jan 1995; White 1988; 2005) trækker i deres søgen efter alternativer til strukturalistisk og funktionalistisk analyse på bl.a. Bourdieus etnologiske tekster om kabylerens slægtsstrategier. I en næsten programmatisk formulering, der direkte parafraserer Bourdieus statement i *Outline of a Theory of Practice* om at "kin relationships" er "something people make, and with which they do something" (Bourdieu 1977, 35), pointerer Stephen D. White således, at slægts- og familiebånd var "things that medieval nobles made (though not exactly as they pleased) and with which they did things – or tried to do things." (White, 2005: vii). I denne forståelse var middelalderens slægt noget, der defineredes operationelt: En hævnfejde, en begravelse, en ægteskabsalliance, en ejendomstransaktion eller en fordeling af arv aktiverede forskellige slægtsrelationer. Snarere end en stabil, velafgrænset struktur, var slægten et "fluid and multiform product of varied strategies and representations, which were continuously negotiated and adapted to different contexts and practical needs." (Esmark 2006, 109).

Også middelalderens Danmark blev i mange år beskrevet som et 'slægtssamfund', hvor individet først og fremmest eksisterede som medlem af en æt, hvor politik udfoldede sig som en kamp mellem ledende slægtsgrupper (indtil de blev bragt under kontrol af en stadig mere statslignende kongemagt) og hvor ætten i sig selv udgjorde et retssubjekt (KLN; Fenger 1971). Hvordan slægtsgrupperne præcis så ud og fungerede, var det imidlertid sjældent muligt at sige ret meget om ud fra det sparsomme kildemateriale. Det har dog været klart, at folk i dansk middelalder regnede deres aner kognatisk (eller bilateralt), dvs. gennem både faderens og moderens linje. Ethvert individ delte dermed blod med mere end én slægtsgruppe og med undtagelse af fuldsøskende var der ikke to individer, der havde eksakt samme forfædre og slægtninge. Med den relativt høje dødelighed fulgte dertil, at mange nåede

at gifte sig flere gange, hvorfor slægtsgruppen også omfattede forskellige grupper af stedbørn. Oven i kom stærke bånd af ikke-biologisk slægtskab konstrueret gennem fosterskabsforhold. Med andre ord var det mere reglen end undtagelsen, at det enkelte individ kunne føle sig knyttet til flere sider på én gang. Alt i alt forhold, der måtte komplicere billedet af et samfund bygget på veldefinerede 'slægter'. Men også blandt danske historikere er der de sidste par årtier sket en reorientering i retning af at se slægten som en mere flydende størrelse, der konstrueredes og fik sin form i praktisk brug og som resultat af sociale og symbolske kampe.

Nogle eksempler: I et studie af de tidligste nordiske lovbøger fra slutningen af 1100- og begyndelsen af 1200-tallet har retshistorikeren Helle Vogt vist, at lovenes definition af slægten og dens forpligtelser næppe som tidligere antaget afspejler traditionsfæstede, gammeldanske forhold, men snarere er resultatet af den nye kirkeretlige tænknings systematisering og juridiske formalisering af noget, der indtil lovtjeksternes udarbejdelse var langt mere sammensat og situationelt bestemt – og måske i praksis også fortsatte med at være det (Vogt 2010). Parallelt hermed har Lars Hermanson i en undersøgelse af 1100-tallets politiske kultur i Danmark påvist, at den socio-politiske rivaliseren i eliten ikke stod mellem biologisk definerede 'slægter', men mellem bredere sammensatte, ofte overlappende og smidigt foranderlige netværk ("elite-kollektiver") konstrueret på basis af blodsbånd og ægteskab, men også konkubinater, fosterskabsforbindelser, venskab, patron-klient relationer m.v. (Hermanson 2000). Som foreslået af Thyra Nors må man derfor tænke slægtskab i dansk middelalder som "først og fremmest [...] et strategisk, politisk felt" (Nors 2000, 66), ligesom man i læsningen af såvel lovtjekster som berettende kilde-tjekster fra perioden analytisk bør skelne mellem "slægt som ideologi og som praktisk fungerende slægtsgrupper" (Nors 2000, 57; se også Nors 1998).

Det sidste lyder næsten som et ekko af Bourdieus begrebslige skelnen mellem *praktisk* og *officielt* slægtskab, som Nors da også indirekte har ladet sig inspirere af via sin læsning af bl.a. førnævnte Stephen D. White (se referencer i Nors 1998; 2000). I et tidligere arbejde – en mikropolitisk analyse af forviklingerne omkring en jordtransaktion i Vestfrankrig omkring år 1100 – har jeg selv argumenteret for at netop begreberne om praktisk og officielt slægtskab kan være et nyttigt redskab til på mere teoretisk afklaret grund at diskutere og forklare den empirisk påviselige kompleksitet i middelalderens slægtsmønstre og slægtsstrategier (Esmark 2009). I artiklen her er det meningen at anvende samme teoretiske greb i arbejdet med en hjemlig case, nemlig den sjællandske stormandsslægt, der i dansk historieskrivning kendes som 'Hvideslægten', 'Hvide-klanen', 'Skjalm-slægten' eller bare 'Hviderne'. Formålet er at stille spørgsmålstegn ved det gængse billede af 'Hviderne' som en integreret social gruppe, hvor brødre og søstre, fætre og kusiner, nevøer, niecer, onkler og tanter, osv. på tværs af det vidt forgrenede familienetværk gennem 11- og 1200-tallet grundlæggende opfattede sig som nedstammende fra samme forfader og dermed tilhørende samme 'slægt'. Som jeg vil prøve at vise, er det ganske vist muligt at finde kildemæssigt belæg for eksistensen af en sådan repræsentation i samtiden. Ser man imidlertid på, hvordan individerne i denne struktur faktisk

handlede i konkrete anliggender, tegner der sig et billede af mere snævert afgrænsede, mere anvendelses- og situationsbestemte grupper. Denne tilsyneladende modsætning mellem på den ene side en bred, klanlignende slægtsstruktur og på den anden side et løsere vævet mønster af mindre, praktisk agerende delgrupper kan – er mit argument – bedst begribes, hvis man ser det som en dialektik mellem *officielt* og *praktisk* slægtskab, eller, i Nors' aftapning, mellem slægt som ideologi og slægt som praktiske grupper.²

Officielt og praktisk slægtskab

Bourdieu's begreber om officielt og praktisk slægtskab går som antydning tilbage til hans etnologiske studier af ægteskabsstrategier blandt kabylerne i Algeriet i slutningen af 1950'erne (Bourdieu 1977, 30-71; 2005 [1972], 78-130; 2007 [1980], 246-300; Prieur/Sestoft 2006, 29-35). Begrebsparret udvikledes for at tackle et tilsyneladende paradoks. På den ene side fremhævede Bourdieu (mandlige) informanter i enighed det patrilineære, kvasi-endogame fætter-kusineægteskab som norm og ideal: Det kabylske samfunds massive maskuline dominans og nedvurdering af kvinder betød, at det bedste og mest ærefulde for en familie var at en søn giftede sig med sin såkaldte *bent âamm*, sin fars brors datter. På den anden side kunne Bourdieu imidlertid empirisk konstatere, at dette erklærede ideal i praksis kun realiseredes i meget begrænset omfang. I praksis vejede nemlig alle mulige andre nødvendigheder og pragmatiske hensyn tungere end kulturelle normer. En fætter er jo ikke bare et punkt på et genealogisk oversigtskort. Med i ægteskabsplanlægningen indgår spørgsmål som: Tilhører han en dominerende eller domineret gren af familien? Er hans far den yngste eller den ældste blandt brødrene? Er han rig på økonomisk og/eller symbolsk kapital (jord, mænd)? Bor han langt væk? osv. (Prieur-Sestoft 2006, 31).

Hvis de faktisk indgåede ægteskaber derfor som oftest brød med den kulturelle etikette, var informanterne til gengæld dygtige til retorisk at manipulere definitionen af de genealogiske relationer, så de objektivt set praktisk-pragmatisk motiverede ægteskaber overfor lokalsamfundet (og overfor etnologen) fremstod *som om* de fulgte etiketten. Kabylerne levede med andre ord med en dobbelt sandhed: Der var den officielle fortælling om slægtskab og patrilineære ægteskaber og der var de konkrete, praktiserede bryllupper og familieband. Denne dobbelthed kunne ikke rummes i det på dette tidspunkt (1950/60'erne) dominerende paradigme på feltet, nemlig den strukturalistiske antropologi, der ansåede slægten som en implicit regelstyret struktur. Ifølge Bourdieu måtte man bryde med dette paradigme og istedet gå til familierelationer som noget levende sociale agenter strategisk *laver* og *gør* noget med i stadige brydninger mellem det han så betegnede hhv. det *officielle* og det *praktiske* slægtskab.³

Med *officielt slægtskab* sigtes til de formelle fremstillinger, som sociale agenter selv (men også udenforstående iagttagere som antropologer, sociologer og historikere) giver af familieforhold. Der er tale om en type repræsentation, der kan systematiseres i stamtavler og lignende abstrakte oversigtsformer, i familiekroniker, i

arve- og ægteskabslovgivning m.v., uden hensyn til praksis. Officielt slægtskab er altså relativt veldefineret, formet af regler og kulturelle normer og anvendes primært i offentlige, formelle situationer – og for forskernes vedkommende som redskab til beskrivelse og analyse. Det officielle slægtskabs grundlæggende funktion er med andre ord at ordne og legitimere den sociale verdens indretning. Det officielle slægtskab er slægt som (selv-)fremstilling, teori og ideologi, en repræsentation, der er ”dominerende i en vis henseende, det vil sige i bestemte situationer og med henblik på varetagelsen af bestemte funktioner” (Bourdieu 2007, 252).

I modsætning hertil står det *praktiske* eller, som Bourdieu også kalder det, *hverdagslivets* slægtskab (Bourdieu 2006, 86f; 2007, 256f). Det betegner kludetæppet af levede familieband, mængden af de relationer og forbindelser, der rent faktisk mobiliseres af specifikke agenter med specifikke formål på specifikke tidspunkter, og som plejes og holdes ved lige akkurat så længe de på den ene eller anden måde er nyttige. Praktisk slægtskab, “whose boundaries and definitions are as many and as varied as its users and the occasions on which it is used” (Bourdieu 1977, 34), har altså en mere flydende, sammensat og temporær karakter. Dets afgrænsning og organisation er ikke statisk, men tilpasses tværtimod hele tiden konkrete formål og situationsbestemte behov. Praktisk slægtskab er i sin kerne *strategisk* og anvendes derfor også gerne i smidig kombination med andre ikke-familiemæssige bånd: Ven-skab, naboskab, patron-klientforhold. Praktisk slægtskab er kort sagt familiebandenes *modus operandi*, slægtskab *i aktion*.

Det officielle slægtskab forholder sig til det praktiske (eller hverdagslivets) slægtskab ”ligesom et landkorts geometriske rum forstået som en imaginær repræsentation af alle veje og teoretiske mulige ruter forholder sig til det netværk af veje, der reelt bruges, tilbagelægges, holdes åbne og altså er lettere at slå ind på.” (Bourdieu 2006, 98) Eller man kunne med lignende analogier sige, at officielt og praktisk slægtskab står til hinanden som den formelle grammatik står til den levende sprogbrug, som opskriften i kogebogen står til madlavningen i køkkenet eller som tv-transmissionens billede af fodboldholdenes opstilling før kick-off (4-4-2, 4-3-3, etc) står til spillernes faktiske positioner og bevægelser i løbet af kampen. Pointen er ikke, at det praktiske slægtskab er mere ’virkeligt’ end det officielle – eller omvendt. Begge er aspekter af samme sociale realitet, men udfylder forskellige funktioner. Når det handler om at forfølge symbolske og materielle interesser, når der altså skal *udrettes* noget, er det netværket af praktiske slægtninge, der trækkes på. Til gengæld påkaldes det officielle slægtskab, når praktiske strategier skal legitimeres og individer og grupper ikklædes ære og anerkendelse. Det er altså *dialektikken*, det strategisk orienterede samspil, mellem det officielle og det praktiske (eller praktiserede), mellem det regelkonforme og det nyttige, der for Bourdieu er pointen.

Problematikken vi skal forfølge med vores middelaldercase er ikke 1:1 den samme som Bourdieu diskuterede i forhold til kabylerne. Det er ikke Hvidernes ægteskabstrategier, der specifikt er spørgsmålet, men konstruktionen og repræsentationen af dem som gruppe(r): Hvem opfattede de såkaldte Hvider, at de var i slægt

med, og hvordan relaterede disse opfattelser sig til socio-politiske positioner og strategier i samtidens danske magtfelt? Her er Bourdieus skelnen mellem officielt og praktisk slægtskab en hjælp til at tænke og forklare, hvordan forskellige sociale agenter i forskellige konkrete sammenhænge kunne anlægge forskellige strategier i brugen og repræsentationen af slægten. Hvem man delte familie med afhang ligesom hos kabylerne af situationen og det, der skulle udrettes nu og her (praktisk slægtskab), men de forskellige mønstre, der kom ud af det, kunne i andre sammenhænge søges *officialiseret* (Bourdieu 2005, 106), dvs. fremstillet med henblik på offentlig ære og anerkendelse (officielt slægtskab). Fremfor at bestemme en normalafgrænsning eller normalstruktur af slægten (der så evt. vises at være transformeret gennem historien) samler interessen sig om diversitet og modsætninger i de strategiske anvendelser af og diskurser om slægtsbånd.⁴

Hvideslægten i 11- og 1200-tallets danske magtfelt

Fra Bourdieus kabylske etnologi til Danmark i 11- og 1200-tallet og vores case om den såkaldte Hvideslægt. Som det øvrige romerkatolske Europa var det danske kongerige i højmiddelalderen et samfund behersket af konkurrerende stormandsgrupper. I toppen af magtfeltet befandt sig en lille elite af godsrige aristokrater, der med deres familier og venskabsnetværk kontrollerede størstedelen af de økonomiske ressourcer (i første række jord), og som besatte de kirkelige embeder, anførte egne følger af krigere og dominerede den bredere befolkning af frie, skatskyldige bønder, jordløse og trælle. Gennem giftermål og fosterskabsarrangementer var elitens ledende grupper knyttet sammen både med hinanden og med forskellige grene af kongeslægten. Det var stormændene, der udgjorde grundlaget for kongens magtudøvelse og derfor også dem, der – somme tider i bitter intern rivaliseren – havde den afgørende indflydelse på valget af konge (Hermanson 2000; Gelting 2000b).⁵

Blandt de aristokratiske familier og netværk, der således dominerede riget, rangeres Hviderne sædvanligvis som hørende til de vigtigste. Selve slægtens navn er en eftermiddelalderlig opfindelse gjort af historikere. Den betegner efterkommerne, regnet både på mands- og kvindelinjer, af stormanden Skjalm Hvide fra Fjenneslev på Sjælland. Efter de sparsomme efterretninger vi har, var denne Skjalm en betydelig figur.⁶ Som hærleder fra 1060erne og til sin død i starten af 1100-tallet førte han togter mod bl.a. Rügboerne, som han underkastede tribut og gjorde sig til jarl over, og hans ry og indflydelse rakte til at mobilisere hele Sjællands flådestyrker, da han i et privat hærtog ville hævne drabet på en bror (Saxo 11.5.3, 12.6.5). Som andre stormænd af lignende status havde Skjalm en mængde sønner og døtre, og i det 12. og 13. århundrede tegnede hans efterkommere og deres hustruer og ægtemænd et vidtforgrenet netværk af rige jordbesiddere, biskopper og krigsherrer, som gradvis udvidede deres magt og indflydelse fra basen i det centrale Sjælland til resten af kongeriget og som ifølge flere historikere arbejdede målrettet på at vinde kontrol med kronen (Skyum-Nielsen 1971, 241; Danstrup 1946). Medlemmer af dette familienetværk – som er det historikere kalder 'Hvideslægten' – dukker i kilderne fra perioden op i skiftende kongers og biskoppers breve og diplomer (DD),

i klostrenes årbogsoptegnelser (DMA), og i den såkaldte *broderliste*, en gådefuld oversigt over fremtrædende danske stormænd fra tiden omkring 1200 (KVJ, I, 84-87; Christiansen 1966; Jensen 2006). Efterkommere af Skjalm figurerer samtidig som hovedpersoner og helteskikkelser i den vigtigste narrative kilde fra samtiden, Saxos monumentale krønike (færdiggjort ca. 1210) om danernes bedrifter fra tidernes begyndelse til 1185 (Saxo, bog 11-16).

Blandt de forskellige grene af kongeslægten, der på Skjalms tid potentielt kunne gøre krav på kronen, knyttede Skjalm og hans familie sig til Erik Ejegods fraktion. Det skulle vise sig at være en givtig investering. Båndene til Erik Ejegod (konge 1095-1103) blev videreført i de næste generationer, hvor Eriks efterkommere endte med at gå sejrende ud af de dynastiske fejder eller 'borgerkrige', der hærgede riget i årene 1131-57. Ved stridighedernes afslutning i 1157 blev Erik Ejegods sønnesøn Valdemar 1. (d. 1182) således enekonge af Danmark og som del af krigenes vinderhold skaffede Hviderne sig de følgende år betragtelige gevinster i form af jordkonfiskationer og besættelse af indbringende og indflydelsesgivende kongelige og kirkelige embeder. Slægtens privilegerede stilling opretholdtes under kong Valdemars sønner og efterfølgere kong Knud 6. (d. 1202) og kong Valdemar 2. (d. 1241), hvor ledende medlemmer af Hvideslægten varetog centrale funktioner i udbygningen af kongemagten og dens institutioner. Mest prominent stod Absalon, sønnesøn af Skjalm og fostbroder til Valdemar 1. Efter uddannelse i Paris blev Absalon i 1158 udnævnt af Valdemar til biskop af Roskilde og fra 1178 og til sin død i 1201 sad han tillige som ærkebiskop af Lund, dvs. som hele rigets kirkelige overhoved. I perioder fungerede Absalon reelt som en art medregent. Fra midten af 1200-tallet åbnede tronfølgekampene imidlertid igen. Det betød enden på den relative indre fred under Valdemarerne og på Hvidernes særlige *Königsnähe* (nærhed til kongen). Indtil dette opbrud optrådte Hviderne iflg. den traditionelle historiefaglige konsensusfortælling om perioden som en central og indflydelsesrig politisk kraft.

Vi ved bare ikke, om alle de forskellige individer, som senere tiders historikere har henregnet til Hvideslægten, overhovedet identificerede sig selv som tilhørende samme familiegruppe. De delte aldrig et fælles *cognomen* (familie- eller efternavn). Geografisk lå deres godsbesiddelser i stigende grad spredt over forskellige dele af riget og mange havde gennem ægteskab og venskab også bånd til andre familier og andre grupper. Selv om nyere historikere har noteret sig problemet (Hermanson 2000; Kræmmer 1999), så rumsterer det traditionelle billede af en sammenhængende Hvideslægt forsat (Halding og Johansen 2001). Det skyldes ikke bare de tidligere nævnte rodfæstede forestillinger i forskningen om, at Danmark i middelalderen helt grundlæggende var et 'slægtssamfund', men kan også mere specifikt henføres til det kloster i Sorø, som Skjalm Hvides sønner og sønnesønner stiftede i midten af 1100-tallet og som – beriget af godsgaver fra næsten alle grene af familien – i generationer udgjorde et fælles begravelsessted for en lang række af Skjalms ætlinge. Det var, som jeg skal belyse i det følgende, nemlig først og fremmest understøttelsen af Sorø kloster, der kom til at skabe billedet af en bred, klanlignende familiesamhörighed blandt Skjalms mange led af efterkommere. Denne repræ-

sentation af en samlet Hvideslægt sameksisterede imidlertid, som jeg også skal vise, med andre mere lokale, situations- og praksisbundne måder at opfatte og bruge familieband på indenfor netværket af de såkaldte Hvider. Og det er for at give en sociologisk forklaring på denne kompleksitet af samtidige, overlappende familiestrukturer og slægtsidentiteter, at det er frugtbart at anvende Bourdieus begreber om officielt og praktisk slægtskab.

Empirien: De historiske kilder

Historien om Sorø kloster og dets patroner og velgørere er først og fremmest dokumenteret i den såkaldte Sorø gavebog, et håndskrift fra omkring 1440 med dels afskrifter af to beretninger fra ca. 1210 om klostrets grundlæggelse og tidlige år, dels referater og sammenskrivninger af klostrets store samling af gavebreve fra 1100-, 1200- og 1300-tallet (SRD, 463-531). Gavebrevene var jf. gængs middelalderlig praksis blevet udfærdiget af Sorøs munke gennem århundrederne for at attestere og bevare mindet om lokale stormandsfamiliers gaver til klostret, typisk jordegods, gårde, skove, vandmøller, retlige privilegier, o.l. Da det længe især var klostrets grundlæggere (sønner og sønnesønner af Skjalm Hvide) og deres slægtninge og efterkommere, der skænkede gaver, dominerer denne personkreds optegnelserne i Sorø gavebog. Som kilde til relationerne mellem Sorø kloster og Hvideslægten findes udover gavebogen også en familiegenealogi og en liste over de, der blev begravet på klostret, begge udarbejdet i begyndelsen af 1500-tallet, men baseret på tekster, der går tilbage til før 1289. I selve klosterkirken lod munkene ca. 1285 desuden male en frise med våbenskjolde, repræsenterende udvalgte aristokratiske velgørere, herunder folk fra Hvideslægten (SRD, 539-54). Gavebogen og det øvrige kildemateriale er gennem tiden blevet brugt af historikere til at rekonstruere Sorø klostrets historie og godsforvaltning og kortlægge Hvideslægtens jordbesiddelser og individuelle slægtsmedlemmers godsrigdom (Nørlund 1924-31; Nørlund 1927; Ulsig 1968, 35-46; McGuire 1974; Christiansen 1981; Ulsig 2000). Materialet er også blevet benyttet til at belyse de ofte komplekse relationer af gaveudveksling og konflikt mellem Sorøs munke og deres lægpatroner og -naboer (Esmark 2003; 2006; 2013). Ikke mindst er Sorøkilderne endelig blevet anvendt til at konstruere omfattende stamtavler, der viser forgreningerne af alle de individer, der via blod og ægteskab kan føre deres anelinjer tilbage til urfaderen Skjalm Hvide (mest udtømmende i Halding og Johansen 2001).

For mange historikere (det gælder også mig selv), kan selve dette puslespil med at identificere navne og rekonstruere genealogiske links ud fra et spredt og heterogent kildemateriale være en fascinerende beskæftigelse og produktet kan naturligvis også i nogle henseender være en nyttig hjælp til at orientere læseren i en historisk fremstilling. Alle rekonstruktioner af middelalderlige familieforbindelser forbliver imidlertid ufuldstændige ”works in progress” (Bouchard 2001, 6). Hvad mere er: Stamtavlen – ”dette analyseredskab, som aldrig selv bliver gjort til genstand for analyse” (Bourdieu 2007, 250) – repræsenterer et synoptisk bedrag, der fryser tid, handling og strategi over ofte mange generationer i et fladt, detemporaliseret

tableau, hvor alle tyngdepunkter er udjævnet, alle magtforhold og interesser neutraliseret. I konstruktionen er historikeren tilbøjelig til at glemme, at den logisk-abstrakte struktur af navne og forbindelser, altovervejende defineret alene ved biologisk afstamning, aldrig har figureret på denne måde for de konkrete historiske individer på tavlen. ”Man skal”, som Bourdieu pointerer, ”vide, hvad etnologen gør, når han konstruerer et stamtræ” (og det gælder selvsagt historikeren i lige mål):

Et stamtræ er nemlig et rumligt skema, der kan opfattes *uno intuito* [i ét blik; o.a.], og som kan gennemløbes i en hvilken som helst retning fra et hvilket som helst punkt. Det er endvidere et skema, som er i stand til at tilføre hele netværket af slægtskabsrelationer gennem flere generationer den særlige type eksistensform, som kendetegner teoretiske genstande: De er givet *tota simul*, alle på én gang. (Bourdieu 2006, 98)

Stamtavlen – eller ’slægtstræet’ – som måde at repræsentere genealogiske bånd på, har selv en genealogi, en historie, der i det væsentlige stammer fra tiden *efter* middelalderen (Klapisch-Zuber 2000). Hvad mere er: I mange tilfælde har de anelinjer, historikeren kan rekonstruere på hundreder af års afstand, ikke engang været kendt af de, der objektivt set altså var ’forbundet’ – eller de har været irrelevante. Hvis eksempelvis historikeren på basis af isolerede enkeltinformationer hentet fra forskellige urelaterede kilder kan fastslå, at A har samme oldefar som B, kan vi så dermed slutte, at de to subjektivt har følt sig som del af et intergenerationelt slægtsfællesskab? Eller at denne forbindelse altid og i alle sammenhænge var væsentlig for A og B? Som redskab til forklaring af faktisk social og historisk handling har stamtavlen med andre ord ikke bare begrænset værdi, men kan også være direkte misledende.

Den implicite biogenetiske bias, der på denne måde gemmer sig under meget middelalderprosopografisk arbejde betyder, at historikere ofte, som det rammende er blevet formuleret, ”work from the assumption that biological relations were so self-evidently important that great energy is expended on discovering them, whether individuals perceived the connections or not” (Hummer 2018, 89). Spørgsmålet er således, om medlemmerne af den gruppe, historikeren har konstrueret med sit slægtstræ – f.eks. Hviderne – overhovedet opfattede sig selv som en gruppe? Og i den udstrækning eksistensen af en sådan gruppefølelse empirisk kan påvises, hvilke aktører, interesser og strategier ligger så bag denne repræsentation – og er den dækkende og udtømmende? Det er disse spørgsmål, der med den såkaldte Hvide-slægt som case skal forfølges i det videre.

Sorø kloster

Ifølge Sorø gavebogs oplysninger var det tre sønner af Skjalm Hvide, Toke, Asser Rig og Ebbe, der i 1140erne besluttede at stifte et kloster for benediktinermunke i Sorø. På dette tidspunkt var munkevæsenet for alvor ved at slå rod i Danmark og rigets førende slægter var begyndt at donere jord og penge til oprettelse af egne

Hausklöster, dvs. religiøse institutioner, hvor familien kunne lade sig standsmæssigt begrave og hvor munke ville bede for deres sjæle og ihukomme deres minde. En *kapitalkonversion*, i sociologiske termer, hvor økonomiske ressourcer veksledes til social anseelse og religiøs frelse (Esmark 2004; 2020). På Sydsjælland havde stormanden Peder Bodilsen og hans brødre i 1135 stiftet et kloster i Næstved. Samme år havde kong Erik Emune grundlagt et kloster i Ringsted, der særligt skulle forherlige hans gren af kongeslægten. I Nordsjælland rumlede ærkebiskop Eskil fra Trund-slægten med planer om et kloster i Esrum. Nu måtte også Skjalm Hvides sønner følge trop. Toke døde før planen blev realiseret, men bidrog inden da med penge og jord til projektet. Asser Rig og Ebbe opførte herefter en lille klosterkirke af træ på det, der dengang var en lille ø i Sorø sø, ikke langt fra deres respektive stormandsgårde i Fjenneslev og Bjernede. I sammenligning med de andre klostergrundlæggelser var det økonomiske underlag for Hvidernes stiftelse imidlertid beskedent og da Asser Rig og Ebbe døde (hhv. i slut 1140erne og 1151), gik klostret snart i forfald.

I 1161 blev det hele så reorganiseret fra grunden. Sønner af de oprindelige grundlæggere erstattede det hendørende benediktinerfællesskab med munke fra den nye, prestigøse cistercienserorden og indledte opbygningen af en langt rigere materiel base for klostret. De dynastiske krige var netop overstået. Skjalms sønnesønner stod på det vindende parti og kunne omsætte nogle af gevinsterne i et virkelig ambitiøst klosterprojekt. Drivkraften var Absalon, søn af Asser Rig og fra 1158 nyindsat biskop i Roskilde. Absalon skænkede selv betydelige godsgaver til det reformerede kloster og arbejdede energisk på at udvide dets besiddelser gennem kringlede, multilaterale jordtransaktioner, der somme tider også involverede gods, der egentlig lå under Roskildekirken. Absalons vigtigste meddonatorer var hans bror Esbern Snare (d. 1204) og hans fætter Sune (d. 1186), søn af Ebbe. I 1170erne aflagde disse tre mænd fælles løfte om hver især at skænke Sorø kloster en halv arvelod af deres gods, når de døde. En halv arvelod svarede til en datters arvedel (halvdelen af en søns arvedel), hvilket var det maksimale, det var tilladt at overlade kirken (SRD, 473).⁸ ”Fra den dag”, skrev Sorømunke, da de omkring 1210 så tilbage på Absalons reform, ”gav Gud stedet sin velsignelse, og det voksede og bar frugt i Herren.” (SRD, 467).

Afgørende for Sorø klostres vækst var imidlertid, at ikke bare Absalons bror og fætter, men også en bredere kreds af slægtninge sluttede op og begyndte at donere jord, enge, møller, skove og fiskedamme rundt omkring på Sjælland. Blandt de første donatorer efter reformen i 1161 var Skjalms døtre (dvs. Absalons fastre) Magga og Cecilie samt Ebbes enke Ragnhild. Fjernere familiemedlemmer og venner af Absalon bidrog også. Kun få af de, der ellers kendes fra kilderne som tilhørende slægten, deltog slet ikke. F.eks. nævnes i familiegenealogien en fjerde søn af Skjalm kaldet Sune, men han havde tilsyneladende ingen relationer til klostret eller var måske død før dets etablering (SRD, 546). Efter 1161-reformen erhvervede Absalon nogle af denne Sunes ejendomme fra hans arvinger og skænkede dem til Sorø.

Opbygningen af et fælles huskloster slog dog også sprækker i den potentielle donorkreds. Den førnævnte Cecilie, datter af Skjalm, giftede sig med stormanden Peder Torstensen, der havde været en hovedfigur i de dynastiske krige, hvor han i konflikternes sidste år stod på modsat side af Hviderne. Nu sad han som herre på borgen Pedersborg ganske nær ved klostret (Kræmmer 2001). Peder Torstensen var en mægtig mand i egen ret og blev af Sorømunkene bebrejdet i hårde vendinger for at have lagt begrænsninger på sin hustrus gaver til klostret – hvilket dog ikke afholdt de pragmatiske munke fra at gøre andre forretninger med ham senere (SRD, 467).

Cisterciensernes regler forbød egentlig at lade lægfolk begrave på ordenens klostre. Alligevel blev de fleste af de mænd og kvinder, der skænkede godsgaver til klostret i Sorø, tilbudt begravelsesplads indenfor i klosterkirken. Stiftelsen var på denne måde helt fra grunden tænkt som en slægtsgravplads (*sepultura cognitionis*), et helligt hus for forbøn og kommemoration for en familie, der netop var rykket helt frem i magtfeltet. Ambitionerne blev understreget, da Absalon som led i 1161-reformen iværksatte opførelsen af en helt ny klosterkirke i sten og tegl, streng og enkel i stil jf. cisterciensernes forskrifter, men storslået og ved byggeriets begyndelse i 1160'erne rigets største kirkebygning næstefter ærkebispens domkirke i Lund. Omkring 1190 tog man ligene af Skjalm Hvide og Toke op fra deres grave på gårdkirken i Fjenneslev for at genbevare dem på den nye familiehelligdom i Sorø.

Absalon selv levede sin sidste tid på Sorø kloster og blev ved sin død i 1201 begravet foran alteret dér (ACS, 173-74). På dette tidspunkt var Sorø vokset til at være en af de mest velstående og velrenommerede religiøse institutioner i kongeriget – et sakralt monument over dets patroners og velgøreres minde, magt og sociale identitet. I den følgende generation blev ansvaret for at værne og berige klostret overtaget af biskop Peder af Roskilde (d. 1214) og ærkebiskop Andreas af Lund (d. 1228), begge sønner af Absalons fætter Sune. Strømmen af godsgaver flød fortsat og tillod bl.a. munkene at genopbygge klosterkirken efter en brand i 1247. De fleste gaver faldt som indløsninger af testamentariske løfter, der allerede var blevet givet af den forrige generation. Somme tider kunne det knibe med arvingernes velvillighed: I flere tilfælde trak de overdragelsen af de ejendomme, deres forældre havde lovet, i langdrag indtil de selv lå for døden og angsten for helvedes flammer og ønsket om at blive begravet nær slægtningene pressede sig på (Esmark 2003; 2013). Efter midten af 1200-tallet opgav imidlertid flere og flere grene af Skjalms efterslægt efterhånden deres forkærlighed for Sorø og munkene måtte herefter søge andre patroner.⁹

Historien om Sorø klostres første godt hundrede år er med andre ord historien om et særdeles tæt bånd mellem en aristokratisk familie og dens *Hauskloster*. ”Tætere og mere talstærkt”, er det blevet sagt, ”har ingen dansk Slægt slået Kreds om et Kloster, end Efterkommerne efter de tre Stifere, Skjalmssønnerne Ebbe, Asser og Toke, Generation efter Generation gjorde det om Sorø Kloster.” (Christiansen 1966, 96). Fra grundlæggelsen i 1140'erne til midten af 1200-tallet hørte samtlige de, der havde givet gaver og/eller lå begravet på klostret, til Hvide-familiens

netværk, enten som direkte efterkommere af Skjalm Hvide, som tilgifte eller (i enkelte tilfælde) som nære venner af ledende Hvidefolk. Helt fremme i middelalderens slutår, da Sorøs munke o. 1440 udarbejdede gavebogen, kunne endnu halvdel af klostrets på det tidspunkt totale ejendomsmasse føres tilbage til gaverne fra denne gruppe (Nørlund 1924-31, 69, 91).

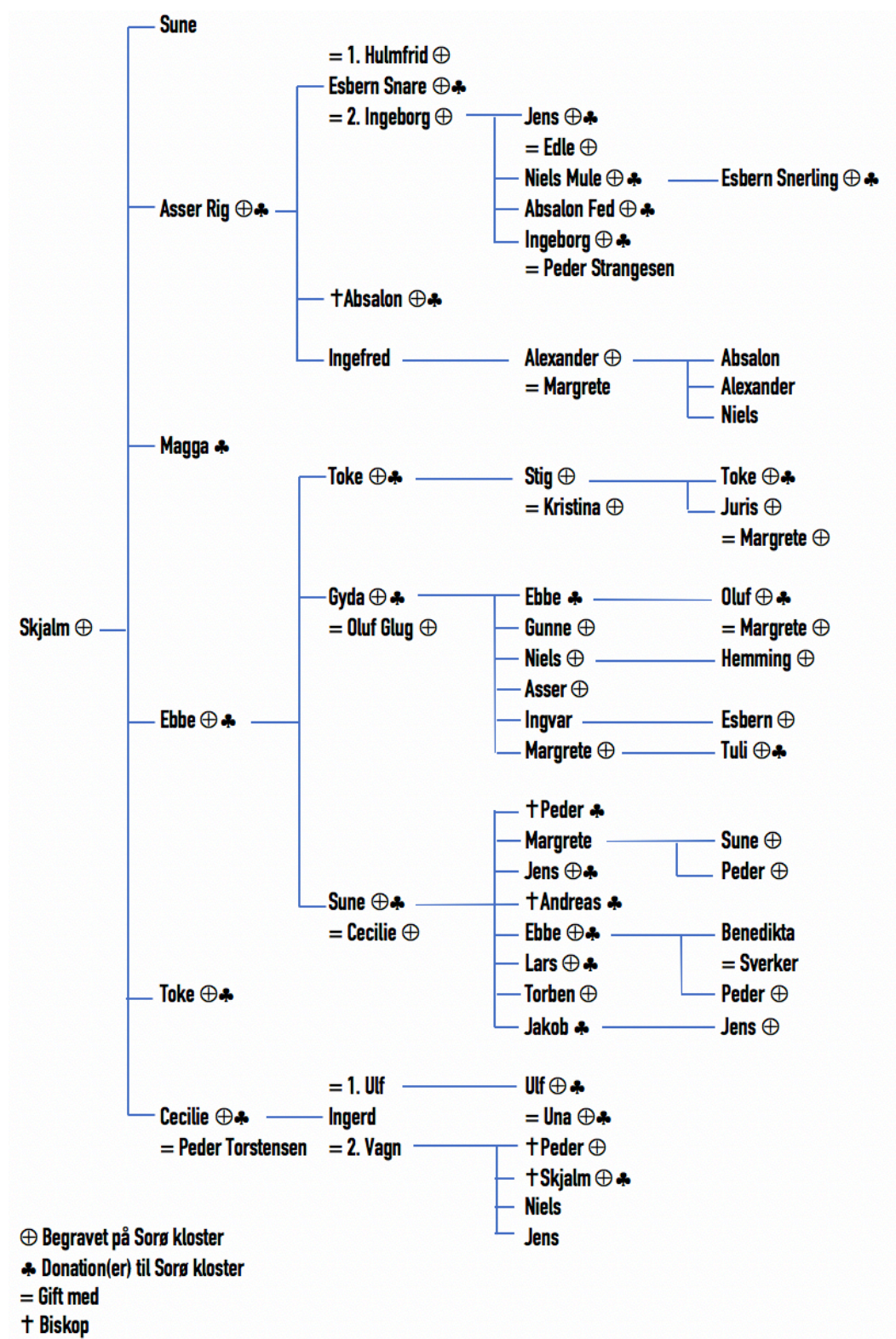
”Eine wirkliche Sippe” - ?

At individer fra Skjalm-efterkommernes *Personenverband* således ret konsekvent og over lang tid orienterede sig mod klostret i Sorø kan læses som udtryk for, at de rent faktisk selv opfattede sig som værende del af én og samme slægt – at de, med den tyske historiker Thomas Hills ord, udgjorde ”eine wirkliche Sippe” (Hill 1992, 213). Ifølge Hill, der står bag det mest omfattende komparative studie af middelalderens danske klostre og deres patroner, gør Hvidernes orientering mod Sorø det ”synligt” for forskeren, at ”den kendsgerning, at de var beslægtede med hinanden, havde en betydning og relevans for deres selvforståelse”. Klostret var ”ein objektives Substrat” for grundlæggerslægten (Hill 1992, 276). Deres særlige partnerskab med den valdemariske kongemagt, som betød at slægtens ledende mænd samtidig også var ledende mænd i riget, skabte et stærkt objektivt incitament til familieenhed, der varede ved indtil tronfølgekampenes genoptagelse og magtfeltets fornyede opbrud i midten af 1200-tallet (Hill 1992, 261-273; Esmark 2006, 100). Herefter faldt familien angiveligt fra hinanden, efterkommerne af Skjalm Hvide forstod ikke længere sig selv som et fællesskab, hvilket afspejledes i at færre og færre associerede sig med Sorø gennem gaver og begravelse.

Sorø-kildernes diskurs synes at støtte en sådan tolkning. Biskop Peder af Roskilde fastslog i et ofte citeret gavebrev, at Sorø kloster ”som bekendt er grundlagt af vore forfædre som gravsted for vor slægt” (DD 1.4.41). Erklæringen findes spejlet flere steder i munkenes egne tekster, især i gavebogens første dele, forfattet o. 1210, hvor klostret omtales som Absalons ”arv” eller ”stedet for den fædrene stiftelse” (*locum paternae foundationis*), rejst ”til Guds ære og som familiegravsted” (*in honorem Dei atqve sepulturam cognitionis*). Absalons særlige indsats beskrives som inspireret af hans ”forfædre” (*progenitores*) og udført med hjælp af hans ”slægtninge” (*cognati*). Klostrets grundlæggere prides som udsprunget af ”det mest hæderkronede danske noble blod” (*clarissimo Nobilium Danorum sangvine*), mens de genealogiske bånd mellem velgørere fra efterfølgende generationer og Skjalm Hvide og/eller Absalon ofte udredes nøje (SRD, IV, 465-76). Med andre ord,

... for the monks as well as well as for their patrons Sorø Abbey’s status as a *Hauskloster*, founded and endowed by the collective efforts of one great noble family, was a plain fact. No matter where they resided in the kingdom, the members of the many different branches of this family all found a geographically fixed location to associate with at Sorø. Here, most of them had their bodies laid to rest next to each other in the abbey mausoleum, while the monks would pray for them and guard the memories of their common ancestry (Esmark 2006, 101).

Figur 1: Selektiv genealogi over "Hvideslægten"

De enorme økonomiske ressourcer og det omfattende symbolske arbejde, der blev kastet ind i grundlæggelsen og understøttelsen af et huskloster var imidlertid ikke kun en *spejling* af et allerede eksisterende, objektivt forudgivet, subjektivt oplevet slægtsfællesskab. Det var i lige så høj grad etableringen af klostret, der bidrog til at *producere* denne fælles familieidentitet:

For the descendants of Skjalm Hvide the process of building up Sorø Abbey was at the same time a process of constructing for themselves a specific history, identity, and representation of the kin-group. The collective activities implied by religious patronage – gifts, prayer, funerary rituals, etc. – all worked to transform a theoretical concept (that the benefactors were somehow related to each other by blood or marriage) into a socially relevant and recognized fact (Esmark, 2006, 101).

De objektivt samstemte interesser hos de involverede grupper i denne proces ligger lige for:

- slægtsnetværkets dominerende figurer, der sad tæt omkring kongemagten – Absalon som rigets stærke prælat, Esbern Snare og Sune som kongelige rådgivere, hærførere og regionale styresmænd – kunne konsolidere deres position overfor konkurrerende stormandsgrupperinger i magtfeltet ved gennem målrettet dyrkelse af anefællesskabet at knytte et større antal slægtninge til sig,¹⁰
- de bredere cirkler af individer, der gennem blod eller ægteskab teoretisk kunne regne sig som beslægtet med de dominerende figurer, kunne ved at betone slægtskabet håbe at få del i kongenærhedens økonomiske og symbolske kapital;
- for munkene betød en styrkelse af båndene mellem grundlæggerne og deres forskellige slægtninge, at kredsen af potentielle patroner og donorer udvidedes og knyttedes tættere til klostret.

Men Hvidernes slægtsfællesskab omkring Sorø synes netop at have været primært et kultisk eller med Bourdieus udtryk *repræsentativt* fællesskab. Udenfor Sorø er det svært at se, at individer på tværs af de forskellige grene af familien i praksis agerede som en enhed. Når slægtninge blev mobiliseret for specifikke socio-politiske formål, var det ikke det brede netværk, der kommemoreredes i Sorø, man ser i aktion.

En måde at belyse dette er ved at undersøge de (som altid sparsomme) kilder vi har til Hvidernes socio-politiske handling i årene akkurat omkring 1200, hvor den valdemariske orden og dermed også de ledende Hviders position i magtfeltet stod solidt konsolideret, og hvor slægtsenheden dermed ifølge Hill kom tydeligt til udtryk. Hvad materialet relateret til dette specifikke kronologiske snit viser, er primært individer, der agerer sammen med mindre grupper af nærtstående familie-

medlemmer, dem de levede med til hverdag, som de var vokset op med eller som de ifølge lov og sædvane delte ressourcer med – særligt jordejendom.

Praktiske slægtsgrupper I: Biskop Peders gave til Århus domkirke

Et eksempel på dette mønster er netop afhændelse af jord. I højmiddelalderens Danmark blev jord ejet individuelt, men der fandtes ikke et frit ejendomsmarked i moderne forstand. Da jordbesiddelse udgjorde den grundlæggende ressource og målestok for magt og status, kunne enhver transaktion, hvor retten til eller rådigheden over jord skiftede, potentielt påvirke rang og rigdom for ikke bare sælger og køber, men også disses arvinger og slægtninge. Det gjaldt særligt i forhold til jord, der var arvet fra familie og forfædre. I modsætning til jord, der var erhvervet gennem simpelt køb, synes man at have forbundet sådan familiejord med ære og udmærkelse. Afhændelse af denne type ejendom var derfor behæftet med forskellige moralske og sædvaneretlige restriktioner. Typisk forventedes det, at den der ønskede at sælge eller bortskænke jord, sikrede sig sine nærmeste slægtnings offentlige samtykke til transaktionen (White 1988; Gelting 2000a; Esmark 2004).

Da således biskop Peder af Århus, dattersøn af Cecilie og Peder Torstensen (og altså oldebarn af Skjalm Hvide), i 1203 ønskede at ”gøre Kristus til medarving” og foretage en donation af jordejendom til sin bispekirke i Århus, indkaldte han sine egne brødre til at bekræfte handlingen (DD 1.4.82). Kun de var relevante, ikke det brede slægtsnetværk. Overdragelsesceremonien foregik på Peders gård i Jylland. Her bevidnede en forsamling af husholdets svende og tjenere samt lokale gejstlige, at biskoppens brødre Niels, Jens og Skjalm (sidstnævnte provst) aflagde ed på at ville forsvare deres biskoppelige brors gave og ikke tillade nogen at omstøde den gennem retlig tvist. Eden skal forstås som en art samtykketilkendegivelse: En del af Peders gave bestod af ejendom, der var nedarvet indenfor familien og som brødrene til den barnløse prælat jo ellers var potentielle arvinger til. Denne arveret gav de hermed afkald på ved en offentlig ceremoni.¹¹ Nogle få år senere var både biskop Peder og Jens døde og Skjalm, der nu overtog embedet som biskop af Århus, arvede Jens’ jord i Jylland og skænkede den til Århus-kirken (DD 1.4.131). I den tidligere nævnte *broderliste* optræder Peder, Jens og Niels sammen som én gruppe, mens Skjalm figurerer sammen med en halvbror ved navn Ulf og en uidentificeret mand kaldet Sven (KVJ, I, 85, 87). Som biskop donerede Skjalm også ejendom til familieklostret i Sorø (DD 1.4.130).¹²

Praktiske slægtsgrupper II: Absalons Sorø-gave og testamente

En tilsvarende afgrænset arvegruppe kan identificeres omkring Absalon på grundlag af dels brevet, der attesterer hans store gave til Sorø i 1198, dels hans skriftlige testamente fra 1201. Absalon havde som nævnt sammen med broderen Esbern Snare og fætterten Sune aflagt løfte om at efterlade en halv arvelod til Sorø kloster. Dette løfte indfrieede han i sommeren 1198 ved at skænke fire storgårde fra sit fædrene gods. Ved overdragelsesceremonien på Absalons borg i Havn (det senere København) gav fire nære slægtninge deres samtykke til transaktionen: Esbern Snare,

bror og hovedarving; Absalon Fed og Jens, begge sønner af Esbern Snare; og Alexander, søn af Absalons søster Ingefred (SRD, 473).

Samme gruppe dukker sammen med andre af deres nære slægtninge op i Absalons testamente (DD 1.4.32; Andersen 1996), der formentlig blev sat op ved hans dødsleje på Sorø kloster. Ifølge testamentet skænkede den døende ærkebiskop ikke bare en hest, et sølvbæger, 16 mark sølv og et sølvgemme med helgenrelikvier til klostret, men også hele sin enorme godsmasse, dog med undtagelse af den fædrene storgård i Fjenneslev, hvor han og Esbern Snare var vokset op – denne ejendom fik broderen. Absalon overlod med andre ord Sorø kloster, repræsenteret ved den tilstedeværende abbed Gaufred, langt mere end den halve arvelod, han var berettiget til ifølge loven, men Esbern Snare godkendte og bekræftede transaktionen – hvilket munkene senere priste ham for (SRD, 473). Som de fleste eliter i historien honorerede 1100-tallets danske stormænd primært regler og love, når de havde interesse i det.

Absalons testamente opregner også fordelingen af en række personlige ejendele af særlig værdi til udvalgte slægtninge. Broderen Esbern Snare fik to sølvbægre. Det ene, noteres det i testamentet, var dét deres fader Asser Rig havde plejet at drikke af. Store sølvbægre gik også til Esberns tre sønner Jens, Absalon Fed og Niels Mule. Esbern Snares sønnesøn Esbern Snerling – med hvem Absalon vides at have bygget en kirke i Skåne (Andersen 1996, 221) – nævnes også; han havde, oplyses det anerkendende, engang skænket farfar Absalon en ringbrynje. Et fornemt sølvbæger og alle ærkebiskoppens ringbrynjer gik til søstersønnen Alexander, der bevidnede testamentet sammen med Esbern Snare og blev betroet hvervet som dets eksekutor. Bægre, der var hjembragt fra kong Valdemar og Absalons militære togter mod venderne i 1160erne og 1170erne blev skænket til Alexanders hustru Margrete. Dette pars sønner (den ene opkaldt efter sin onkel Absalon) modtog mindre bægre. Hele denne gruppe udgjorde ærkebiskop Absalons egen nære kreds af slægtninge, dem han ønskede at betænke med gaver af særlig symbolsk og kommemorativ værdi. Udenfor denne kreds nævnes i testamentet kun to personer fra det bredere slægtsnetværk ved navn, nemlig Peder og Andreas, de to sønner af Absalons fætter Sune, som efter Absalon overtog bispestolene i hhv. Roskilde og Lund. Peder var indtrådt i Roskilde allerede i 1192, mens Andreas først afløste i Lund efter Absalons død – på tidspunktet for testamentets udformning var han kongelig kansler. Begge brødre havde fået fornemme uddannelser i udlandet takket være dels deres fader Sunes enorme rigdom, dels Absalons internationale kontakter (Esmark 2020). Peder og Andreas blev hver overladt et sølvbæger. Peders var et han selv tidligere havde givet Absalon, Andreas' var en gave til Absalon fra Sune. Samme Sune havde lånt en større pengesum af Absalon, men dette lån eftergav ærkebiskoppen nu Sunes sønner.

Praktiske slægtsgrupper III: Sunesønnerne

Et sidste eksempel på en afgrænset gruppe indenfor det brede familienetværk omkring år 1200 er netop sønnerne af Absalons fætter Sune, søn af Ebbe. Sune døde i

1186 og efterlod sig syv sønner: Ebbe, Torben, Jens, Lars og Jakob – foruden altså biskopperne Peder og Andreas.¹³ Med undtagelse af Jakob står hele dette brøderkuld opført i *broderlisten*, og hvor stormændene i denne liste ellers typisk er indført to-og-to eller tre-og-tre, er de seks Sunesønner indført som én samlet gruppe (KVJ, I, 86). Det er som så meget andet i *broderlisten* uklart, hvad der ligger bag denne gruppering, men den passer fint med det billede, der fremgår af årbøger og krøniker, hvor nemlig Sunesønnerne optræder som et tæt sammentømret ”family war band” (Esmark 2006, 104). Peder og Torben vides at have deltaget i kong Knud 6.s felttog mod Otto af Brandenburg i 1198, hvor Torben blev dræbt og Peder taget til fange (ACS, 229-30; DMA, 168, 230). Andreas, der som ærkebiskop blev en drivkraft i de danske korstog i Baltikum, førte fire år efter sammen med sine brødre en hær mod Finland (DMA, 199; DD 1.4.161; Lind et al. 2004, 152, 156). I 1206 mobiliserede Andreas atter engang ”sine egne fuldblødere” (*germanis fratibus suis*) til en militær ekspedition mod Estland (DMA, 110; Lind et al. 2004, 199), denne gang dog uden Jens, der forinden var død på en pilgrimsrejse til Jerusalem (DD 1.4.90). Ebbe og Lars – muligvis ledsaget af Jakob og Peder (Suhm 1808, 141) – ledte endelig et togt ind i Sverige i 1208. Målet var at genindsætte Ebbes tidligere svigersøn Sverker som svensk konge – et eksempel på, hvordan denne gruppe af stormandsbrødre i realiteten var i stand til at ”føre deres egen udenrigspolitik” (Ulsig 1968, 30). Planen kuldsejlede dog, da Sunesønnerne og Sverker led nederlag i slaget ved Lena og Ebbe, Lars og mange andre danske stormænd blev dræbt (DMA, 14, 104, 114, 200, 231, 285, 303; Esmark 2006, 105, n40.)

Det var imidlertid ikke kun på slagmarkerne, at Sunesønnerne optrådte som gruppe. I 1190erne overtalte Peder, der netop havde taget over som biskop af Roskilde efter Absalon, de øvrige brødre til at skænke en jordejendom til Sorø kloster. Ejendommen havde de arvet fra deres farfar Ebbe, medgrundlægger i 1140erne af det første beskedne benediktinerkloster på stedet. Gruppen der skænkede ejendommen (og altså fik religiøs fortjeneste af den fromme gave) inkluderede derfor ikke bare brødrene Ebbe, Jens, Jakob og Lars, men også disses fætter Ebbe, søn af Oluf, der havde del i jorden gennem sin mor Gyda, datter af klostrets medgrundlægger Ebbe (SRD, 475). I 1190erne finder vi også Andreas (på denne tid endnu ikke ærkebiskop, men kongelig kansler) virke sammen med broderen Ebbe som konfliktmæglere og kongelige brevvidner (DD 1.3.179 og 216). Omkring samme tid fik Jens finansiel støtte til sin pilgrimsfærd til Jerusalem fra sin bror biskop Peder af Roskilde (DD 1.3.257; SRD, 478). Endelig finder man brødrene arbejde sammen i 1205, da Andreas, nu ærkebiskop, overtalte flokken til i fællesskab at bekoste et enormt ingeniørarbejde til gavn for Sorø kloster, nemlig gravningen af en 1800 m lang kanal til mølledrift (SRD, 473-74; Christiansen 1981).

Sorø-fællesskabet som repræsentativt slægtskab

Med andre ord: Hvor en opgørelse over gaver til og begravelser på Sorø kloster tegner billedet af en bred klanlignende slægtsstruktur med mange forgreninger samlet over flere generationer om samme kultiske center, så peger en analyse af de

konkrete økonomiske og socio-politiske handlinger, der kan spores i kilderne fra årene lige omkring 1200 på, at medlemmerne af det vidtforgrene familienetværk i praksis opererede i mindre afgrænsede grupper af nære slægtninge. Vi kan se en sådan gruppe med biskop Peder af Århus og hans brødre, med ærkebiskop Absalon og hans bror og søskendebørn, og med Sunesønnerne. Hvis der havde fandtes kilder til belysning af flere individer end de ovenfor nævnte, må man med rimelighed antage, at billedet af mindre grupper af nære slægtninge ville gentage sig andre steder i det brede netværk, der blev fejret på Sorø. I de få tilfælde, hvor dokumenterne i Sorø gavebog anfører, hvilke afdøde familiemedlemmer giverne af jordgaver til klostret særskilt ønskede forbøn for (som modydelse for donationerne), holder det sig tilsvarende altid indenfor kategorierne ægtefolk og søskende eller børn, aldrig fjernere slægtninge (SRD, 468, 492, 516).

Det er ikke helt umuligt at påvise samhandling på tværs af netværkets forgreninger. I *nogle* situationer kunne det for *nogle* individer være nyttigt at involvere og mobilisere fjernere slægtninge. Da Jens, søn af Sune, i 1199 søgte at rejse penge til sin Jerusalemsfærd, pantsatte han en gård til munkene i Sorø. Absalon satte et brev op for at attestere transaktionen, der samtidig blev bevidnet af ærkebiskoppens nevøer Alexander og Niels Mule (DD 1.3.257). Som klostrets vigtigste patron var Absalon naturligvis viklet ind i mange transaktioner omkring klostret, hans optræden her behøver derfor ikke hænge sammen med de fjerne slægtsbånd til Jens. Men at også Absalons nevøer medvirkede kunne ses som et eksempel på fælles handling på tværs af familienetværket. Tilbage i 1180'erne var Alexander ledende hærfører på danske togter mod pommeranerne, hvor faktisk også Jens' far Sune var involveret (Saxo 16.5-8; Lind et al. 2004, 90-91), og i 1191 var han en af de få danske stormænd, der tog på korstog mod det hellige land som svar på pavens kald efter tabet af Jerusalem i 1187 (Historia, 469, 471, 487). Alexander var således erfaren korsfarer og kan meget vel have spillet en medierende rolle i processen med at hjælpe sin onkels fætters søn Jens til Jerusalem. Hvis fjernere slægtninge i netværket agerede sammen, var det med andre ord mere fordi det var relevant og adækvat at aktivere familiebåndet i forhold til et konkret anliggende, end fordi man følte en abstrakt slægtsloyalitet.

Biskop Peder af Roskildes mægling i en konflikt i 1205 kan måske på samme måde tolkes som eksempel på tværgående samhandlen indenfor det bredere familienetværk. Konflikten stod mellem Sorøs munke og Jens, dattersøn af Cecilie og Peder Torstensen og bror til den ovenfor omtalte biskop Peder af Århus. Jens var efter sin morfar Peder Torstensen herre på borgen Pedersborg nær klostret, hvorfra han angiveligt plagede munkene dagligt.¹⁴ Striden blev til sidst løst ved biskop Peder "og andre venners" mægling og mellemkomst. Jens opgav borgen ved Pedersborg og godsejendomme i en række omkringliggende landsbyer mod at klostret til gengæld gav ham jord, enge, møller, fiskepladser og hele landsbyer i andre, mere fjerntliggende områder. For på munkenes vegne at overtale Jens til byttehandelen, måtte biskop Peder bidrage med et større pengebeløb af egen lomme (SRD, 474-75; Esmark 2013, 187-89). Slægtskabet mellem biskoppen og herren af Pedersborg

var dog relativt fjernt, idet det gik over deres fælles oldefar Skjalm, og det er ikke givet, at det reelt spillede en rolle for håndteringen af konflikten – her kan stamtræets rent logiske relationer og neutralisering af det faktisk levede igen spille os et puds. Jens var netop en af de efterkommere af Skjalm, der så vidt vides aldrig selv knyttede bånd til klostret og det kultiske familiefællesskab i Sorø.

Det overordnede indtryk står med andre ord tilbage: den brede klanlignende slægtsstruktur var først og fremmest en officiel repræsentation, der blev højtideligholdt på klostret, og afspejlede kun i mindre grad den faktiske, praktiske, situationbestemte brug af slægtskabsforbindelser blandt de såkaldte Hvider:

When the individual members of the kindred were about to alienate land or mobilize for private warfare, the wide circle of *cognati* were less relevant than the narrow group of spouses, siblings, parents, children, and nephews/nieces. It was these close relatives who had a stake and a say in property transactions and political dispositions. It was they whom one felt socially and emotionally attached to (Esmark 2006, 106-7).

Multiple, heterogene bånd og strategier

At *strategi* således er nøglebegrebet, hvis man vil forstå slægtskabets strukturer, bliver yderligere klart, hvis man med stikprøvevise nedslag graver videre i, hvordan de enkelte Hviders bånd til Sorø også havde en tidlig dimension, og i hvordan de ikke blot knyttede sig til hinanden, men også etablerede og plejede relationer til andre individer, grupper og institutioner.

Intensiteten af tilknytningen til familieklostret kunne variere over livsforløbet. Esbern Snares søn Absalon Fed er her et godt eksempel. Som beskrevet ovenfor var Absalon Fed som ung en del af den nære kreds omkring sin far og sin onkel ærkebiskop Absalon, som betænkte ham i sit testamente. Senere blev han en stor mand i egen ret. Ifølge kongelige dokumenter fra England 1212-21 sendte han regelmæssigt handelsskibe og mænd over Nordsøen til England, hvor han blev modtaget med ære af kongen og omtaltes som ”greve af Sjælland” (DD 1.5.18-25, 70, 120-22, 195). I samme periode, hvor han altså synes at have stået på toppen af sin karriere, beslaglagde han et gods, der ellers var blevet skænket Sorø kloster af hans bror Jens som indløsning af deres far Esbern Snares gamle løfte om at efterlade en halv arvelod til munkene. For denne handling blev han i munkenes tekster betegnet som ”en meget grusom og grådig mand” (*vir multum crudelis et cupidus*) (SRD, 517) – ikke ligefrem en kær patron. Mod slutningen af sit liv ændrede Absalon Fed imidlertid indstilling. Idet han besluttede at forlige sig med munkene på den fædrene stiftelse og slutte sig til familietraditionen, overlod han på sit dødsleje i 1232 munkene den omstridte ejendom og blev som gengave tilstået begravelsesplads ved sine afdøde slægtnings side (SRD, 541).

Hvad med graden af eksklusivitet i de religiøse bånd mellem individuelle medlemmer af Hvideslægten og deres familiekloster i Sorø? I hvert fald de mest fremstående figurer – det er som altid primært dem, vi har kilder på – afholdt sig ikke

fra også at etablere og pleje relationer til andre kirker og klostresamfund. At det var sådan med slægtens biskopper overrasker ikke. De virkede som naturlige patroner for de bispekirker, de ledte, og for kirker og munkefællesskaber, der lå i deres bispedømmer. I magtfeltet var biskoppernes position netop ikke defineret alene ved deres sociale og økonomiske kapital, men også ved deres specifikt religiøse kapital, knyttet til deres rang i den kirkelige institution. Biskop Peder overlod således sin fæderne gård i Bjernede til sin domkirke i Roskilde (Halding og Johansen 2001, 97) og både han og broderen ærkebiskop Andreas af Lund valgte at blive begravet i deres egne domkirker fremfor i slægtens gravkirke i Sorø. Selv Absalon vurderes at have været ligeså aktiv i relation til andre cistercienserklostre som han var i forhold til Sorø (McGuire 1982, 89).

Men også slægtens lægfolk knyttede bånd til andre religiøse huse end Sorø. Esbern Snare står således opført i dødebogen fra cistercienserklostret i Herrisvad i Skåne (Green-Pedersen 1981, 44); Sunesønnen Jakob blev skænket broderskab i kirken i Hamborg (Bojsen 1902, 42); hans brødre Lars og Ebbe skænkede store godsgaver til hhv. augustinerkannikkerne i Æbelholt og cistercienserne i Esrum i Nordsjælland,¹⁵ mens Gunne, deres fætter, donerede land til benediktinerklostret i Ringsted, kongeslægtens kultcenter (DD 1.3.135, 1.4.150, 1.5.5, 1.5.6, 2.1.22); Toke, søn af en anden fætter, fik sit navn indført mellem dem, munkene i Næstved Skt. Peders kloster bad for (SRD, 291); og i Skåne modtog domkirken i Lund en jordgave fra Peder, sønnesøn af Absalons fætter Sune (LDG, 27-28). Hvorfor denne spredning? I det socio-politiske spil i 11/1200-tallets magtfelt var det afgørende at knytte alliancer i mange retninger for at maksimere muligheder og minimere risici. Denne strategi gentog sig tydeligvis i forhold til de dengang ikke mindre vigtige alliancer med de religiøse institutioner og agenter, der medierede mellem mennesker og Gud. At have tilstrækkelige materielle ressourcer til at agere patron for flere kirker eller klostre var samtidig et privilegium, som kun aristokratiets dominerende lag besad, og dermed i sig selv et tegn på social distinktion.

Går vi tilbage til Absalon, ser vi videre, at de blodsfrænder, ærkebiskoppen som tidligere nævnt betænkte på sit dødsleje i 1201, kun var en lille gruppe i en meget bredere kreds af ikke-genealogiske forbindelser (det Bourdieu i denne sammenhæng kalder "hverdagslivets relationer", jf. 2005, 105). Det vil føre for vidt at gennemgå Absalons testamente systematisk, men som et enkelt blik på figur 2 afslører, fordelte ærkebiskoppen gaver og gunstbevisninger til og ordnede mellemværender med mange forskellige kirker og præstefællesskaber udover Sorø, herunder Cluny og Clairvaux i Frankrig, de to måske mest prestigøse klostre i hele den romerkristne verden, men også norske biskopper i dansk eksil; andre gejstlige af forskellig rang; kong Knud 6., der i sine tidlige år som regent i 1180'erne var stærkt afhængig af Absalon; forskellige danske stormænd, der ikke kan henføres til Hvide-slægten; medlemmer af det biskoppelige hushold (skrivere, tjenere, håndværkere m.v.); samt fattige og trælle (almisser til de første, frihed til de sidste). Testamentets kreds af begunstigede kan naturligvis ikke læses som en dækkende tegning af Absalons sociale bånd og relationer, men giver i det mindste et indtryk af, hvor vidt

omkring en gejstlig stormands netværk strakte sig i det sociale rum og af, hvordan slægtsbåndene snarere end at stå over eller udenfor andre typer af relationer, var viklet ind i denne komplekse ”vævede struktur” (*tissu*, som Bourdieus yndlingsmiddelalderhistoriker Georges Duby kaldte det).

Figur 2: Ærkebiskop Absalons testamente (baseret på DD 1.4.32)

Testamenterede værdier	Modtagere eller begunstigede
Hele fædrearv (undtagen Fjenneslev)	Sorø kloster
Fjenneslev	Esbern Snare
Vathbi med alle tilliggender undtagen møllen	Aas kloster
Åsperöd med vandmøllen i Rönneåen og tilliggender, skove og jorder + Östra Sallerup i Ruma med kirke og tilliggender	Lundekirkens kannikebord
4 mark sølv af Lunds skat (midsommergæld)	Vokskærter til Skt. Laurentius' kloster i Lund
100 mark sølv	Ærkebiskop Erik af Nidaros
50 mark sølv	Biskop Martin af Bergen
50 mark sølv	Biskop Njal af Stavanger
50 mark sølv	Biskop Ivar af Hamar
Sølvbæger + sølvtallerkener (gave fra biskop Nikolas af Oslo)	Biskop Nikolas af Oslo
Sølvbæger (gave fra biskop Erik af Nidaros) + guldring + guldflaske med moskus	Kong Knud 6.
Eftergivelse af Sune Ebbesens gæld på 130 mark sølv	Biskop Peder Sunesen af Roskilde + brødre
Eftergivelse af 48 mark sølv givet mhp. køb af Almstofte + sølvbæger (gave fra Peder Sunesen)	Biskop Peder Sunesen af Roskilde
Sølvbæger (gave fra Sune Ebbesen)	Kansler Anders Sunesen
Sølvbæger (lavet af Hildebrand) + lille sølvbæger (som Asser Rig plejede at skåle i)	Esbern Snare
Større sølvbægre	Niels Mule, Jens marsk, Absalon Bælg
Godt sølvbæger + alle brynjer	Aleksander (nevø)
To mindre sølvbægre	Aleksanders sønner
To bægre fra Rygboernes afgudsbilleder	Fru Margrete
Sølvbæger af vægt som 10 mark sølv	Kannikerne ved Æbelholt kloster
Stort sølvbæger, stående i Sorø	Sorø kapel, til kalk
Sølvtallerkener	Laves til kalke til Skt. Laurentius kloster i Lund + lysekroner i domkirken i Lund
8 1/2 mark guld	Aleksander, til arbejdet på messehaglen og lysekronerne
Guldringe hos præsten Eskil	Arbejdet med messehagel og lysekroner
Sølv, skyldt af Lydger	De fattige
16 mark sølv	Forskellige ved Sorø
Rest sølv efter udbetaling til Nidaros og biskopperne	Klostrene i Skåne og på Sjælland
Eftergivelse af gæld (sølv)	Erik Arines søn, broderen Svend og Konrad af Tommerup
Eftergivelse af gæld (for oppebørsels-gave)	Bonde Gamaliels arvinger
Kappe med mårskindsfor	Henrik Batte
Kåbe med gråværksfor	Magister Peder, kapellan for ærkebiskoppen af Nidaros
Mårkappe	Dekanen i Lund
Korkåbe med kåbe af mårskind og kappe med skindfor	Absalons kapellan Tord
Kjortel med gråværksfor	Simon
Grå hverdagskappe	Peder Stamme

Sengetæppe af ulveskind	Marsil kok
Hest (gave fra Peder Bjørns søn)	Peder Staller
Brynje (gave fra Esbern Snerling)	Peder Stallers bror Ulf
Hest (gave fra Bonde)	Kammernester Haagen
Brun hest	Haagen Nordmand
Sort hest i Sorø	Sorø kloster
Blakket hest	Ærkebiskoppen af Nidaros
Frihed	Eskil badesvend; de kvinder (og deres børn) som Niels Staller har gjort til trælle; kvinde (og hendes børn) indtaget fra Bjäre herred i Skåne; Kristian kok
2 1/2 mark sølv	Absalons klerk Saxo
Sølvbæger	Magister Jens
Grå kåbe, som Absalon iklædtes juledag	Magister Valter
15 guldringe med sten + 1 uden	St Laurentius kloster, til at lave liturgisk bog
Mindre sølvbæger i Sorø	Provst Aage
Sølv i Cluny	Deles mellem Cluny og Clairvaux
Ubestemt sum skyldig sølv	Kirken i Vällinge
Bol i Köpinge	Kirken i Stångby, for gæld indtil den udredes af bispestolen
1/2 bol jord i Asmundtorp	Niels Nonnes præbende
Hvad der er henlagt til...	Magister Hugos præbende
Lækatskappe eller (hvis bortkommet) sengetæppe foret med mårskind	Ærkedegnen
To overkapper (én foret)	Jofrid kok
Sengetæppe	Magister Hugo
Korkåbe	Ærkedegns søn Niels
Foret kappe på Københavns borg	Præsten Eskil
Ubestemt	Aage muremester og Aage stenhugger
Sølvgemme med relikvier	Sorø kloster

Betragter vi afslutningsvis de kongelige diplomer, fremgår det her, at blandt de kredse af rigets stormænd, der omgav kongemagten, udgjorde efterkommerne af Skjalm aldrig en egen, separat fraktion. I diplomernes vidnelister – dvs. opregningen af de gejstlige og verdslige stormænd, der omgav kongen, når han udstedte skriftlige privilegier og forordninger – optræder Hviderne altid som enkeltindivider i skiftende, blandede grupper af stormænd fra forskellige familier og netværk. Da f.eks. kong Knud 6. i januar 1193 under en rigsforsamling på fæstningen i Nyborg stadfæstede privilegierne for Knud den Helliges kloster i Odense, skete det under medvirken af Ebbe Sunesens svenske svigersøn Sverker, Esbern Snares svigersøn Peder Strangesen, og Ebbe Skjalmsens dattersøn Gunne, der alle i forskellig grad kan henregnes til Hvide-netværket. Tilstede var imidlertid også stormændene Henrik Skerp, Ove Vind, Torben Krig, Oluf Pribe, Elav af Sprogø og ”flere andre”, samt kongens bror hertug Valdemar, dennes staller Asser samt kongelige kapellaner og præster (DD 1.3.189). Dette billede giver god mening: For kongemagten ville det være ikke bare politisk farligt, men også praktisk umuligt at regere ved at basere sig på én gruppe alene. Hvis man læser Saxos store krønike over danernes bedrifter, kan man ganske vist godt få indtryk af, at Absalon og dennes bror Esbern Snare og fætter Sune var kong Valdemars helt eksklusive venner og rådgivere. Saxo skrev

for sin herre og patron Absalon, og holdet derfor de mange stormænd, vi ved færdedes omkring kongehoffet, mere eller mindre hen i skygge. Men selv hos Saxo finder man ikke nogen repræsentation af et bredere netværk af Hvider à la det, der kommemoreredes i Sorø. Saxo, der generelt ikke synes at have haft meget til overs for munkevæsenet, nævner faktisk overhovedet ikke sin herres stiftelse i Sorø med ét ord. Til gengæld løfter Saxo gerne nogle af Absalons ikke-genealogiske venner frem, f.eks. biskop Frederik af Slesvig, hvis død på et togt mod venderne i 1179 Absalon ifølge Saxo reagerede på med ”iøjnefaldende sorg og klage” (Saxo 15.1.1).

Konklusion

Med alle de begrænsninger, der følger af et nødvendigvis spinkelt og heterogent kildemateriale, viser Hvide-casen, hvordan det er muligt at forstå slægtskabets former og funktioner i højmiddelalderen ved at betragte slægtsbånd og slægtsfølelse som modellérbare produkter af social brug og strategier. At den-og-den er beslægtet med de-og-de – en teoretisk konstatering, man f.eks. kan gøre på grundlag af et stamtræ – er jf. Bourdieu hverken en nødvendig eller tilstrækkelig betingelse for en gruppes følelse af enhed, idet ”en gruppes struktur (og dermed også dens medlemmers sociale identitet) afhænger af den funktion, der ligger til grund for dens dannelse og organisation” (Bourdieu 2006, 103) – en pointe, der rammer præcist i forhold til Hviderne.

Her kan vi empirisk konstatere, at over et antal generationer i 11- og 1200-tallet valgte et antal individer i den sjællandske elite at identificere sig som ætlinge af stormanden Skjalm og betone blodsbåndene med hinanden og med den ledende gruppe omkring deres slægtning Absalon, der havde reformeret Sorø kloster og gjort det til et fælles familiegravsted. Alle de ofte fjernt beslægtede individer havde nødvendigvis også familiebånd til andre sider, men ved at skænke gaver til Sorø og lade sig ihukomme og begrave sammen dér prioriterede de at gøre det specifikke *teoretiske* faktum, at de via fælles aner og ægteskabsbånd kunne siges at være relateret til hinanden, til et *socialt relevant* og *offentligt anerkendt* faktum. Hoveddrivkræfter bag denne strategi var dels forskydningerne i magtfeltet under og efter de dynastiske krige 1131-57, dels den skærpede konkurrence i eliten om religio-symbolsk prestige via klostergrundlæggelser. Ud af disse sociale strategier voksede billedet af en bred klanlignende slægtsstruktur, der passer godt med klassisk historieforsknings billede af et gammeldansk ’slægtssamfund’.

Repræsentationen af dette brede slægtsfællesskab blev på afgørende vis fikseret og forstærket af munkene på Sorø, autoriserede specialister i kommemoration og konsekration. Det er takket være deres ihærdige egeninteressebestemte anstrengelser for på skrift at dokumentere stiftelsens tidlige historie og strømmen af fromme godsgaver, at billedet af en klanlignende slægt, der i bred enhed grundlægger og understøtter sit eget kloster, er blevet bevaret for eftertiden. ”Skønt de er døde for verden, lever de dog alligevel på dette sted for evigt”, hedder det sigende i klostrets gravkatalog om de gavmilde patroner fra Skjalms efterslægt. ”Her er deres navne opskrevet og deres legemer begravet” (SRD, 540). I kraft af de hellige brødres virke

var velgørerne helt bogstaveligt blevet indskrevet i ”livets bog” (*liber vitae*), det register munkene førte over deres venner og donorer, og som man forestillede sig ville blive åbnet og konsulteret af Herren på Dommens dag – men som altså i en anden forstand også er blevet læst flittigt af historikerne.

Man kan med andre ord ikke på enkel facon slutte fra eksistensen af det brede klanlignende fællesskab omkring Sorø til en bagvedliggende slægtsbevidsthed. Patronatet af Sorø og de praksisser og repræsentationer, der knytter sig hertil, reflekterer ikke bare en forudgiven familiefølelse, men bidrog til at *konstruere* den. En ellers geografisk spredt og heterogen gruppe af teoretisk beslægtede individer begyndte i nogle henseender at opfatte sig som en gruppe *takket være* etableringen af en fælles gravplads, af et rigt og prestigøst kultisk center. Eller med Bourdieus ord: Slægtsbevidstheden, gruppefølelsen, er ikke årsagen til, men resultatet af strategier; det er ikke gruppen, der definerer agenterne og deres interesser, men agenterne (i dette tilfælde både Hvider og munke), der definerer gruppen i relation til deres interesser (Bourdieu 1977, 32, 36).

Når historikeren er tilbøjelig til at købe Sorø-kildernes officielle eller repræsentative slægtskab som billede af ’Hvideslægten’ som sådan, er det af samme årsag som etnologen ifølge Bourdieu er tilbøjelig til at købe de lærde informanternes udlægning af kabylernes ægteskabsnormer. Han/hun (etnologen)

... is disposed to take for gospel truth the official discourses which informants are inclined to present to him as long as they see themselves as spokesmen mandated to present the group’s official account of itself. He has no reason to perceive that he is allowing the *official definition* of social reality to be imposed on him – a version which dominates or represses other definitions (Bourdieu 1977, 37).

Fragmenter af andre måder at anvende og opfatte familie på kan imidlertid graves frem af de spor, medlemmer af Hvideslægten har efterladt i forbindelse med dispositioner omkring jord, fordeling af arv, krig og politik, m.v. Her finder vi – som jeg har prøvet at vise med forskellige nedslag – ikke den brede klan, men snævrere grupper af nære slægtninge, mobiliseret ad hoc for konkrete, brugsorienterede formål. Disse ”hverdagslivets grupper”, som Bourdieu kalder dem, udgør forskellige former for *praktisk slægtskab*, som modsat ”repræsentations-slægtskabet” udelukkende lever ”i kraft af og med henblik på de særskilte funktioner, som de konkret mobiliseres for at varetage”, og som består, ”fordi de bliver holdt i gang, fordi de konstant bliver vedligeholdt” (Bourdieu 2007, 257). Nedslagene i Hvidernes praktiske slægtskab viser også familiebånd virke i sammenhæng med andre ikke-genealogiske relationer og associeringen med Sorø strategisk suppleret med bånd til andre religiøse huse, ligesom selve identifikationen med Sorø og det officielle slægtskab ses variere med tid, omstændigheder, position og interesser.

Sondringen mellem officielt og praktisk slægtskab kan nemt misforstås i retning af, at det officielle er en falsk, ydre repræsentation, mens det praktiske er det virke-

lige, reelle. Men pointen er snarere, at *begge* aspekter af slægtskabet er bundet til social brug og strategi, hvor de blot i en form for dialektik tjener forskellige funktioner. Bourdieu understreger, at

... too much faith in native accounts can lead one to present a mere ideological screen as the norm of practice; too much distrust of them may cause one to neglect the social function of a lie socially devised and encouraged, one of the means agents have of correcting the symbolic effects of strategies imposed by other necessities (Bourdieu 1977, 43).

Oversat til vores danske middelalder-case: Hvis vi som historikere ukritisk køber Sorø-dokumenternes repræsentation af Hvidernes brede slægtsfællesskab, risikerer vi at opfatte det, der mest var en officiel facade, som motoren bag de enkelte Hviders faktiske socio-politiske praksis; hvis vi som historikere på den anden side helt afviser slægtens repræsentative Sorø-gestalt, kan vi ikke forstå, hvilken funktion dette officielle slægtskab tjente, dels i forhold til den symbolske konkurrence med andre netværk i magtfeltet, dels i forhold til internt i gruppen at hylle interessebestemte strategier (f.eks. profitere af de ledende slægtsmedlemmers *Königsnähe*, jf. ovenfor) i symbolsk legitimerende slør – en variant af Bourdieus ”andenordensstrategier”, hvor sociale agenter søger at sikre sig symbolsk profit ved at fremstille det nyttige og nødvendige som normkonformt (Bourdieu 2007, 261).

Men også det officielle, repræsentative slægtskab kan miste sin funktion, hvis ikke der kontinuerligt investeres arbejde og ressourcer i det:

Official relationships which do not receive continuous maintenance tend to become what they are for the genealogist: theoretical relationships, like abandoned roads on an old map. In short, the logical relations of kinship (...) exist in practice only through and for the official and unofficial uses made of them by agents whose attachment to keeping them in working order and to making them work intensively – hence, through constant use, ever more easily – rises with the degree to which they actually or potentially fulfil functions indispensable to them or, to put it less ambiguously, the extent to which they do or can satisfy vital material and symbolic *interests* (Bourdieu 1977, 38).

Da opbruddet i magtfeltets balancer i forbindelse med de fornyede dynastiske kampe i midten af 1200-tallet betød, at der ikke mere var samme indlysende gevinst forbundet med at associere sig med de ledende kredse i slægten og med Sorø kloster, tjente de anelinjer, der af historikeren fortsat kan rekonstrueres helt op i 13/1400-tallet (Halding og Johansen 2001), ikke i samme grad nogen social brug. De blev til ren teori, til ”abandoned roads on an old map”, som ingen (udover munkene på Sorø, der endnu i 1500-tallet samlede oplysninger om grundlæggernes og efterkommernes stamtræ) længere havde interesse i at benytte.

I en spritny monografi med titlen *Visions of Kinship in Medieval Europe* gennemfører den amerikanske mediehistoriker Hans Hummer en radikalt kritisk historiserende dekonstruktion af hele paradigmet om middelalderens 'slægtssamfund' – fra dets rødder i 1800-tallets evolutionistiske videnskaber til de senere års sociologisk og antropologisk influerede tolkninger. Hummers bog vil utvivlsomt blive diskuteret indgående blandt middelalderhistorikere de kommende år, da dens projekt er at rive gulvtæppet væk under under stort set alt, hvad vi troede vi vidste og kunne vide om middelalderens slægtskab. En af de meget få tilgange, som finder en smule nåde for Hummers blik, er praksisteori. Hvor f.eks. de slægtsformer, strukturalismen identificerer, ifølge Hummer er "artificial", fordi de udspringer af forskernes påfund i stedet for af de historiske aktørers egne opfattelser, så er vi "on a much better footing if we observe what people actually do: who a person thinks of as their kin is what matters most." Her henviser Hummers til den samme diskussion af slægtskab i Bourdieus *Outline of a Theory of Practice*, som ovenfor har været anvendt i analysen af 'Hviderne'. Men, fortsætter Hummers straks, "historians cannot interrogate dead people" og da de historiske kilder er fragmentariske og meget ofte skrevet af tredjeparter, der ikke nødvendigvis gengiver de studerede aktørers handlinger og opfattelser på troværdig måde, er det i praksis umuligt at sige noget om praksis. Og dermed lægges Bourdieu og praksis til side (Hummer 2018, 2-3). Hvad jeg håber at have vist med casen om 'Hviderne' er, at selv om middelalderhistorisk empiri uafviseligt har de begrænsninger, Hummers signalerer (jf. Esmark 2009, 194-95), så kan Bourdieus begreber om praktisk og officielt slægtskab og om slægt som noget, der vokser ud af sociale strategier, stadig være *bons à penser*, gode at tænke med, når vi forsøger at få mening ud af de spredte brikker, vi nu engang har at arbejde med.

Kim Esmark, lektor, Roskilde Universitet

Noter

- ¹ Det er hverken relevant eller praktisk muligt i denne sammenhæng at redegøre bare tilnærmelsesvis for det bjerg af forskning, der foreligger om familie og slægt i middelalderen. Et *up to date*, kritisk historisk overblik med mange centrale referencer at gå videre fra findes i Hummer 2018.
- ² Hovedparten af det empiriske arbejde bag analysen i denne artikel blev foretaget tilbage i 2004 og har været publiceret på engelsk i klassisk historiefagligt format (Esmark 2006), dvs. uden at eksplicite det Bourdieu'ske begrebsapparat, der lå bag (jf. min diskussion af faglige konventioner i historie og sociologi i Esmark 2009, 192-95). At genbesøge Hvide-casen igen i *Praktiske Grundes* tværfaglige ramme giver mulighed for at behandle empirien i sammenhæng med teorien, inddrage noget af den forskning, der er kommet i mellemtiden og desuden på enkelte punkter lægge supplerende empirisk materiale til undersøgelsen.

- ³ Det antropologiske problem om ægteskab – ”structuralist ground par excellence” – fungerede for Bourdieu som det han eksplicit kaldte en ”truth-test”, en eksemplarisk case, hvormed han kunne påvise strukturalismens begrænsninger (Bourdieu 1977, 30).
- ⁴ Jf. at Bourdieus analyse af de kabylske ægteskabsstrategier ikke kun skulle udfordre strukturalismens teorier om regler og reglestyret adfærd, men også stille spørgsmål ved selve ”the notion of the genealogically defined group” (Bourdieu 1977, 31), en spørgen Bourdieu siden forfulgte i en række tekster om, hvordan sociale grupper konstrueres (f.eks. Bourdieu 1991; 2013; 2014).
- ⁵ ’Stormændene’ i Danmarks højmiddelalder udgjorde endnu ikke en lukket fødselsadel, men kan løseligt defineres som laget af dem, der ”gennem jordbesiddelser, privilegier eller andre faktorer besad en økonomisk, politisk og social magt, som gjorde dem i stand til at øve indflydelse på, hvad der blev taget af beslutninger på såvel lokalt som regionalt og for nogles vedkommende også på rigsplan” (Andersen 2010, 18).
- ⁶ Det er blevet foreslået, at Skjalms forfædre kan have stammet fra en gammel kongelig familie fra tiden før det danske riges samling (Jaubert 2007).
- ⁷ Historikeren overser samtidig, at den konstruktion, han/hun laver, gemmer på andre konstruktioner, idet hver eneste kilde, stamtavlens mønstre baserer sig på, i sig selv er produceret fra et bestemt sted i det sociale rum, på et bestemt tidspunkt, med bestemte formål og interesser, osv.
- ⁸ Løftet blev i 1182 bekræftet i et paveligt brev (DD 1.3.100). Om baggrunden for de danske arvelove og bestemmelsen om, at man kun måtte overlade kirken en halv arvelod, se Gelting 2005.
- ⁹ Af samtlige gaver Sorø kloster modtog i perioden 1241-86 var endnu 71 % givet af efterkommere af Hvidefamilien. I perioden 1286-1319 var Hvide-andelen af gavestrømmen gået ned til 45 % og herefter til 0 (Nørlund 1924-31, 69).
- ¹⁰ Jf. Bourdieu 1977, 36: ”The state of the relations of force and authority between contemporary kin determines what the collective history will be...”. Magtrelationerne internt i slægtsgruppen konsolideres “by giving those who are in a dominant position the right to profess the veneration of the past which is best suited to legitimate their present interests.”
- ¹¹ Da samme biskop Peder af Århus i 1195 overdrog domkirken sin bogsamling, krævedes ingen samtykkeerklæring fra slægtninge; løsøre som bøger var i modsætning til jord ikke behæftet med et socio-moralsk kodeks omkring afhændelse (DD 1.3.208).
- ¹² Gaverne til både Århus og Sorø blev i 1217 bekræftet ved pavelig stadfæstelse (DD 1.5.107 og 109).
- ¹³ Ifølge McGuire (1974, 38) var Atte, abbed af Sorø i 1220erne, også søn af Sune, men jf. Christiansen (1981a, 184 n7) peger den vage kildereference (SRD, 500) på et fjernere slægtskab.
- ¹⁴ Fra Pedersborg kontrollerede man den eneste landfaste overgang fra bredden af Sorø sø ind til øen, hvor klostret lå. Det er muligt, at Jens benyttede dette til at

opkræve told eller på anden måde genere eller bebyrde trafikken til og fra klostret (Esmark 2013, 188).

¹⁵ Samt til Frue kirke i København (Suhm 1808, 141).

Referencer

- ACS = *Arnoldi chronica slavorum*, red. I. M. Lappenberg. Hannover 1868.
- Althoff, Gerd. 2004. *Family, Friends and Followers: Political Bonds in Medieval Europe*. Cambridge.
- Andersen, Michael. 1996. "Ærkebiskop Absalons testamente – historie og kulturhistorie". In *Absalon: Fædrelandets fader*, red. Frank Birkebæk, Tom Christensen og Inge Skovgaard-Petersen, 209-27. Viborg.
- Andersen, Per. 2010. *Studier i dansk proceshistorie. Tiden indtil Danske Lov 1683*. København.
- Barthélemy, Dominique. 1993. *La société dans le comté de Vendôme de l'an mil au XIVe siècle*. Paris.
- Bojsen, F. 1902. *Jakob Sunesön af Møn*. København.
- Bouchard, Constance. 2001. *Those of My Blood. Constructing Noble Families in Medieval France*. Philadelphia.
- Bourdieu, Pierre. 1977. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge.
- Bourdieu, Pierre. 1991. "Social Space and the Genesis of 'Classes'". In *Language and Symbolic Power*, 229-51. Cambridge.
- Bourdieu, Pierre. 2005 [1972]. *Udkast til en praksisteori*. København.
- Bourdieu, Pierre. 2007 [1980]. *Den praktiske sans*. København.
- Bourdieu, Pierre. 2013 [1978]. "Symbolsk kapital og socialklasser", *Praktiske Grunde 3*: 37-44.
- Bourdieu, Pierre. 2014 [1987]. "Hvad skaber en social klasse?". In *Socialt rum, symbolsk magt. Bourdieuske perspektiver på klasse*, red. Christian Sandbjerg Hansen, 48-66. København.
- Christiansen, Tage E. 1966. "Isti tres fratres. Broderlisten i Kong Valdemars Jordebog". In *Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen på tresårsdagen*, red. Tage E. Christiansen, Svend Ellehøj og Erling L. Petersen, 77-112. København.
- Christiansen, Tage E. 1981a. "Sune Ebbesens halve hovedlod". *Historisk Tidsskrift* 81: 83-192.
- Christiansen, Tage E. 1981b. "Sorø Klosters Krise – Sunesønnernes Mølledege". In *Det skabende menneske: Kulturhistoriske skitser tilegnet P. V. Glob*, 143-57. København.
- Danstrup, John. 1946. "Træk af den politiske kamp 1131-82". In *Festskrift til Erik Arup*, red. Astrid Friis og Albert Olsen, 66-87. København.
- DD = *Diplomatarium Danicum*, red. Herluf Nielsen et al. København 1938-.

- DMA = *Danmarks middelalderlige Annaler*, red. Erik Kroman. København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til Danmarks Historie, 1980.
- Esmark, Kim. 2003. "Fromhed og ære. Hvidernes gaver til Sorø kloster i 11- og 1200-tallet". In *Tissø og Åmoserne – kulturhistorie og natur*, red. Lisbeth Pedersen (Årbog for kulturhistorien i Holbæk Amt), 108-26. Holbæk/Kalundborg.
- Esmark, Kim. 2004. "Godsgaver, *calumniae* og retsantropologi. Esrum kloster og dets naboer, ca. 1150-1250". In *Ett annat 1100-tal. Individ, kollektiv och kulturella mönster i medeltidens Danmark*, red. Peter Carelli, Lars Hermanson og Hanne Sanders, 143-80. Lund.
- Esmark, Kim. 2006. "Religious Patronage and Family Consciousness: Sorø Abbey and the 'Hvide Family', c. 1150-1250". In *Religious and Laity in Western Europe 1000-1400: Interaction, Negotiation, and Power*, red. Emilia Jamrozak og Janet Burton, 93-110. Turnhout.
- Esmark, Kim. 2009. "Sociologi i fortidens fremmede land – Bourdieu i det empiriske arbejde med historiske kilder". In *Refleksiv sociologi i praksis. Empiriske undersøgelser inspireret af Pierre Bourdieu*, red. Jens Arnholtz Hansen, Ole Hammerslev og Ida Willig, 190-209. København.
- Esmark, Kim. 2013. "Disputing Property in Zealand. The Records of the Sorø Donation Book". In *Disputing Strategies in Medieval Scandinavia*, red. Kim Esmark, Lars Hermanson, Hans Jacob Orning og Helle Vogt, 181-218. Leiden.
- Esmark, Kim. 2020. "Social Power and Conversion of Capital: Sune Ebbesen of Zealand". In *Nordic Elites in transformation, c. 1050-1250, vol. 2: Social Networks*, red. Kim Esmark, Hans Jacob Orning og Lars Hermanson. Under udgivelse.
- Esmark, Kim og Jón Viðar Sigurðsson, Helle Vogt. 2019. "Kith and Kin: Ties of Blood and Marriage". In *Nordic Elites in transformation, c. 1050-1250, vol. 2: Social Networks*, red. Kim Esmark, Hans Jacob Orning og Lars Hermanson. Under udgivelse.
- Fenger, Ole. 1971. *Fejde og mandebod. Studier over slægtsansvaret i germansk og gammeldansk ret*. København.
- Gelting, Michael H. 2000a. "Odelsrett – lovbydelse – bördsrätt – retrait lignager. Kindred and Land in the Nordic Countries in the Twelfth and Thirteenth Centuries". In *Family, Marriage and Property Devolution in the Middle Ages*, red. Lars Ivar Hansen, 133-65. Tromsø.
- Gelting, Michael H. 2000b. "Magtstrukturer i valdemarstidens Danmark". In *Viking og hvidekrist*, red. Niels Lund, 179-205. København.
- Gelting, Michael H. 2005. "Pope Alexander III and the Danish Laws of Inheritance". In *How Nordic are the Nordic Medieval Laws?*, red. Ditlev Tamm og Helle Vogt, 86-115. København.
- Green-Pedersen, Svend E. 1981. "De danske cistercienserklostres grundlæggelse og den politiske magtkamp I det 12. Århundrede". In *Middelalder, metode og medier: Festskrift til Niels Skyum-Nielsen*, red. Karsten Fledelius, Niels Lund og Herluf Nielsen., 41-65. København.

- Guerreau, Alain. 1980. *Le féodalisme, un horizon théorique*. Paris.
- Halding, Helle og Marianne Johansen. 2001. *Thi de var af stor slægt: Om Hvideslægten og kongemagt i Danmarks højmiddelalder*. Gylling.
- Hermanson, Lars. 2000. *Släkt, vänner och makt. En studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark*. Göteborg.
- Hill, Thomas. 1992. *Könige, Fürsten und Klöster: Studien zu den dänischen Klostergründungen des 12. Jahrhunderts*. Frankfurt.
- Historia = *Historia de profectioe Danorum in Hierosolymam*. In *Scriptores minores historiae Danicae Medii Aevi*, red. M. C. Gertz, 2 vols. København 1918-20, repr. 1970, II: 443-92.
- Hummer, Hans. 2018. *Visions of Kinship in Medieval Europe*. Oxford.
- Jaubert, Anne Nissen. 2007. "Un ou plusieurs royaumes danois?" In *Les élites et leurs espaces*, red. P. Depreux, F. Bougard og R. Le Jan, 135-54. Turnhout.
- Jensen, Janus Møller (red.). 2006. *Broderliste, Broderskab, Korstog. Bidrag til opklaringen af en gåde fra dansk middelalder*. Odense.
- Klapisch-Zuber, Christiane. 2000. *L'Ombre des ancêtres. Essai sur l'imaginaire médiéval de la parenté*. Paris.
- KLNM = *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, red. Finn Hødnebo et al., 1956-78, XX: 587-98: "Ætt". Oslo.
- Kræmmer, Michael. 1999. *Den hvide klan. Absalon, hans slægt og hans tid*. Viborg.
- Kræmmer, Michael. 2001. "Peder Torstensen af Borg". *Årbog for Historisk samfund for Sorø Amt* 88: 21-35.
- Kræmmer, Michael. 2007. *Kongemordernes slægt. Om Hvideslægten og kongemagts rolle i det 13. århundredes konflikter mellem kirke og kongemagt*. Forlaget Hansen og Jespersen.
- KVJ = *Kong Valdemars Jordebog*, red. Svend Aakjær, 3 vols. København: Samfund til Udgivelse af gammel nordisk litteratur, 1926-45; repr. 1980, I: 84-87.
- LDG = *Lunde Domkapitels Gavebøger*, red. C. Weeke. København: Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie, 1884-89, repr. 1973.
- Le Jan, Régine. 1995. *Famille et pouvoir dans le monde franc: Essai d'anthropologie sociale*. Paris.
- Lind, John, og Carsten Selch Jensen, Kurt Villads Jensen, Ane L. Bysted. 2004. *Danske korstog. Krig og mission i Østersøen*. København.
- Löfgren, Orvar. 1987. "Colonizing the Territory of Historical Anthropology". *Culture and History* 1: 7-30.
- McGuire, Brian P. 1974. "Patrons, Privileges, Property – Sorø Abbey's First Half Century". *Kirkehistoriske samlinger*, 5-39.
- McGuire, Brian P. 1982. *The Cistercians in Denmark. Their Attitudes, Roles, and Functions in Medieval Society*. Kalamazoo.
- Nors, Thyra. 1998. "Ægteskab og politik i Saxos Gesta Danorum", *Historisk tidskrift* 98: 1-33.
- Nors, Thyra. 2000. "Slægtsstrategier hos den danske kongeslægt i det 12. århundrede: svar til Helge Paludan". *Historie* 1: 55-66.

- Nørlund, Poul. 1924-31. "Klostret og dets gods". In Sorø: *Klostret, skolen, akademiet gennem tiderne*, red. M. Mackeprang og W. Norvin, bd. 2, 53-131. København.
- Nørlund, Poul. 1927. "Jorddrotter på Valdemarstiden". In *Festskrift til Kristian Erslev*, red. Poul Nørlund, 141-70. København.
- Prieur, Annick og Carsten Sestoft. 2006. *Pierre Bourdieu. En introduktion*. København.
- Saxo = Saxo Grammaticus, *Gesta Danorum. Danmarkshistorien*, red. Karsten Friis-Jensen, oversætt. Peter Zeeberg, 2 vols. Gylling, 2005.
- Skyum-Nielsen, Niels. 1971. *Kvinde og slave*. København.
- SRD = *Scriptores rerum Danicarum medii aevi*, red. Jacob Langebek, 9 vols. København, 1772-1878, repr. 1969, IV.
- Suhm, P. F. 1808. *Historie af Danmark (fra Aar 1202 til 1241)*, bd. IX. København.
- Ulsig, Erik. 1968. *Danske adelsgodser i middelalderen*. København.
- Ulsig, Erik. 2000. "The Estates of Absalon and the Hvide Family". In *Archbishop Absalon and his World*, red. Karsten Friis-Jensen og Inge Skovgaard-Petersen, 89-101. Viborg.
- Vogt, Helle. 2010. *The Function of Kinship in Medieval Nordic Legislation*. Leiden.
- White, Stephen D. 1988. *Custom, Kinship, and Gifts to Saints: The Laudatio Parentum in Western France, 1050-1150*. New York.
- White, Stephen D. 2005. *Re-Thinking Kinship and Feudalism in Early Medieval Europe*. Ashgate.

